

**«ТІЛ. МӘДЕНИЕТ. АУДАРМА: ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС»**

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО - ПРАКТИЧЕСКОЙ
КОНФЕРЕНЦИИ

**«ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ПЕРЕВОД: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ»**

PROCEEDINGS
OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE

**«LANGUAGE. CULTURE. TRANSLATION: INTERCULTURAL
COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE »**

Астана / Astana

24 СӘУІР 2024

24 APRIL 2024

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

THE MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
L.N.GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА

**«ТІЛ. МӘДЕНИЕТ. АУДАРМА: ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС»**

**“LANGUAGE. CULTURE. TRANSLATION: INTERCULTURAL
COMMUNICATION IN THE DIGITAL AGE”**

**«ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ПЕРЕВОД: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ
КОММУНИКАЦИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ»**

Астана, 2024

Astana, 2024

ӘОЖ / УДК 80\81

КБЖ / ББК 81.2

Т 93

ISBN 978-601-337-997-5

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Мақыш С.Б.	- Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Басқарма мүшесі - академиялық мәселелер жөніндегі проректоры
Бейсенбай А.Б.	- ф.ғ.к., филология факультетінің деканы
Акижанова Д.М.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының меңгерушісі
Ескиндиrowa М.Ж.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының доценті м.а.
Алшинбаева Ж.К.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының доценті м.а.
Киманова Л.Б.	- Ph.D., аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы
Ныгманова Д.К.	- магистр, аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы
Акшулакова Б.К.	- магистр, аударма теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы

Халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның серіктестері

- Любляна университеті (Любляна қ., Словения)
- Варшава университеті Қолданбалы лингвистика институты (Варшава қ., Польша)
- Атылым университеті (Анкара қ., Түркия)
- Әзірбайжан тілдер университеті (Баку қ., Әзірбайжан)
- Қоқан мемлекеттік педагогикалық институты (Қоқан қ., Өзбекстан)

Partners of the International scientific and practical conference

- University of Ljubljana (Ljubljana, Slovenia)
- Institute of Applied Linguistics of the University of Warsaw (Warsaw, Poland)
- Atylym University (Ankara, Turkey)
- Azerbaijan University of Languages (Baku, Azerbaijan)
- Kokand State Pedagogical Institute (Kokand, Uzbekistan)

Партнеры международной научно – практической конференции

- Люблянский университет (г.Любляна, Словения)
- Институт прикладной лингвистики Университета Варшава (г.Варшава, Польша)
- Университет Атылым (г.Анкара, Турция)
- Азербайджанский университет языков (г.Баку, Азербайджан)
- Кокандский государственный педагогический институт (г.Коканд, Узбекистан)

ӘОЖ / УДК 80/81

КБЖ / ББК 81.2

Т 93

«Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы = Международная научно-практическая конференция «Язык. Культура. Перевод: межкультурная коммуникация в цифровую эпоху» = International scientific and practical conference «Language. Culture. Translation: Intercultural Communication in the Digital Age» - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университет редакциясы – бет саны 312 – қазақ, орыс, ағылшын, түрік тілдерінде

ISBN 978-601-337-997-5

«Тіл. Мәдениет. Аударма: цифрлық дәуірдегі мәдениетаралық қарым-қатынас» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы, аударма, тіл, мәдениет және мәдениетаралық коммуникация салаларына қызығушылық танытқан зерттеушілерге, оқытушыларға, аудармашы-практиктерге, білім алушылар мен жас мамандарға арналған. Конференция барысында аударма, тіл және мәдениет, сондай-ақ мәдениетаралық коммуникация саласындағы зерттеулерді дамытуға байланысты маңызды мәселелер талқыланды. Конференция цифрлық дәуір жағдайында аударма және мәдениетаралық коммуникация саласындағы ғылыми зерттеулер мен практикалық тәжірибені ілгерілетуге ықпал ете отырып, халықаралық ғылыми және академиялық ынтымақтастықты, кәсіби байланыстарды орнату және нығайту мақсатында тәжірибе және білім алмасу үшін бірегей мүмкіндік берді.

Сборник материалов международной научно-практической конференции, на тему **«Язык. Культура. Перевод: межкультурная коммуникация в цифровую эпоху»** предназначен для исследователей, преподавателей, переводчиков-практиков, обучающихся и молодых специалистов, заинтересованных в области перевода, языка, культуры и межкультурной коммуникации. В ходе конференции обсуждались важнейшие вопросы, связанные с развитием исследований в области перевода, языка и культуры, а также межкультурной коммуникации. Конференция предоставила уникальную возможность для обмена опытом и знаниями в целях установления и укрепления международного научного и академического сотрудничества, профессиональных контактов, способствуя продвижению научных исследований и практического опыта в области перевода и межкультурной коммуникации в условиях цифровой эпохи.

The collection of materials of the international scientific and practical conference on the topic **«Language. Culture. Translation: Intercultural Communication in the Digital Age»** is intended for researchers, teachers, translation practitioners, students and young professionals interested in the field of translation, language, culture and intercultural communication. During the conference, the most important issues related to the development of research in the field of translation, language and culture, as well as intercultural communication were discussed. The conference provided a unique opportunity for the exchange of experience and knowledge in order to establish and strengthen international scientific and academic cooperation, professional contacts, contributing to the promotion of scientific research and practical experience in the field of translation and intercultural communication in the digital age.

© Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2024

© L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2024

© Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, 2024

1. Ambler, T., & Styles, C. (1996). Brand development versus new product development: Towards a process model of extension decisions. *Marketing Intelligence & Planning*, 14(7), 10–16.
2. Billinghurst, M., Clark, A., & Lee, G. (2015). A survey of augmented reality. *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction*, 8(2–3), 73–272.
3. Clark, J. M., & Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*, 3(3), 149–210.
4. Huffaker, D. A., & Calvert, S. L. (2005). Gender, identity, and language use in teenage blogs. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(2), 00–00.
5. Javokhir Kozimjon ugli Komilov. Process Of Forming Latin Script And Its Impact On Graphic Communication Of Internet Language. *Academic Leadership-Online Journal*. 2020 June 25; 5(21):124-130.
6. Johansson, R., & Wiberg, M. (2019). Embracing ambiguity in cross-cultural design: A case study of design practice in India. *International Journal of Design*, 13(3), 1–21.
7. Komilov Javokhir Kozimjon ugli. “The Role of Graphic Language to Increase Seismic Safety of Residential Buildings and Social Objects”. *Science Promotion*, vol. 1, no. 1, Jan. 2024, pp. 317-28, <https://sciencepromotion.uz/index.php/sp/article/view/983>.
8. Komilov JK, Dehkonov BA. Influencing factors for the evolution of the graphical system in the internet language. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 2022;2(Special Issue 4-2):1067-78.
9. Lidwell, W., Holden, K., & Butler, J. (2010). *Universal principles of design*. Rockport Publishers.
10. Mayer, R. E., & Gallini, J. K. (1990). When is an illustration worth ten thousand words? *Journal of Educational Psychology*, 82(4), 715–726.
11. Mills, K. (2011). Visual communication: A cultural challenge. In *The SAGE Handbook of Intercultural Competence* (pp. 319–333). Sage Publications.
12. Segel, E., & Heer, J. (2010). Narrative visualization: Telling stories with data. *IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics*, 16(6), 1139–1148.
13. Tufte, E. R. (1990). *Envisioning information*. Graphics Press.
14. Ugli JK. Modern graphic communication in the internet discourse. *Архивариус*. 2020(2 (47)):47-53.
- 15.

ҒТАХР 16.31.41

ЭТНОМӘДЕНИ РЕАЛИЙЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АУДАРМАДА БЕРІЛУІНДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕР

А.С. Бектлеуова

Магистрант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті, Астана, Қазақстан

aruzhan.bs@yandex.kz

***Аңдатпа.** Мақалада қазақ және ағылшын тілдерінің этикеттік нысандары қарастырылады. Мақалада этикет нысандарының бір тілден екінші тілге аударылуы талданады, кәсіби қызметтегі этикеттің адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы ретіндегі маңыздылығы қарастырылады. Тілдік аударма әдістері ұсынылған.*

***Түйін сөздер:** этномәдени реалиялар, этикет, этикет формалары, мәдениет, мінез-құлық, сөйлеу этикеті.*

***Abstract.** The page discusses English and Kazakh etiquette in both languages. The article addresses the significance of etiquette in professional activity as a medium of communication between individuals and explores the translation of etiquette forms from one language to another. There are presented translation strategies.*

Key words: *ethnocultural realia, etiquette, forms of etiquette, culture, behavior, speech etiquette.*

Аннотация. В статье рассматриваются этикетные формы казахского и английского языков. В статье анализируется перевод форм этикета с одного языка на другой, рассматривается важность этикета в профессиональной деятельности как средства общения между людьми. Представлены методы языкового перевода.

Ключевые слова: *этнокультурные реалии, этикет, формы этикета, культура, поведение, речевой этикет.*

Тіл тек қарым-қатынас құралы ғана емес; бұл мәдениеттің, тарихтың және жеке тұлғаның күрделі желісі. Осы күрделі мозаика шеңберінде этикет саласы жеке адамдар мен қоғамдардың өзара әрекеттесуін қалыптастыруда және анықтауда негізгі рөл атқарады. Біздің бір-бірімізді қарсы алу және құрмет көрсету тәсілдері біздің мәдени нормаларымызды, құндылықтарымыз бен үміттерімізді көрсетеді. Этикетке байланысты тілдік бірліктерді түсіну және дұрыс аудару - этномәдени семантиканың күрделі өзара әрекеттесуіне терең тоқылған нәзік және көп қырлы міндет. Этикет пен этномәдени тексттердің қазақ тіліндегі зерттелуі мен аударылуы қазіргі қазақ тілінің аударматану ғылымында бұрын қарастырылмаған тақырып болып табылады.

Әр түрлі мәдениеттер арасындағы өзара әрекеттесу кең таралған біздің жылдам жаһандану әлемімізде этикетпен байланысты тілдік бірліктерді мәдени ерекшеліктерді ескере отырып дәл аудару білу таптырмас нәрсе. Бұл саладағы түсінбеушілік немесе қате түсіндіру байқаусыздан қорлауға, ыңғайсыздыққа немесе тіпті дипломатиялық қақтығыстарға әкелуі мүмкін. Осылайша, біздің зерттеуіміз осы тілдік бірліктердегі этномәдени семантиканың күрделілігін анықтауға бағытталған, өйткені олар әртүрлі тілдер мен мәдениеттердің спикерлері арасындағы қарым-қатынастың шынайылығын сақтауда маңызды рөл атқарады. Қазіргі кездегі аудармашылардың әртүрлі елдердің мәдениеті мен менталды фоны жайлы білімін кеңейту, аудармашыларға кеңес-көмек ретінде сөздік-жадынама жариялау осы ғылыми мақаланың практикалық өзектілігі болып табылады.

Этикет контекстінде этномәдени семантиканы зерттеуге кірісе отырып, біз тіл туралы түсінігіміздің жақсаруын ғана емес, сонымен қатар әртүрлі тілдік және мәдени ортадағы адамдар арасындағы өзара сыйластықты, өзара түсіністікті және үйлесімділікті арттыруды күтеміз. Жаһандық байланыс норма болып табылатын дәуірде біз этикет байлығын дәлдікпен, эмпатиямен және аударма кезінде мәдени ерекшеліктерді ескере отырып жеткізуге мүмкіндік беретін білім мен дағдыларға ие болуымыз маңызды.

Этномәдени реалиялар мен оларды аудару мәселелеріне арналған ғылыми мақалада әртүрлі зерттеу әдістерін пайдаландық. Әдістерді таңдау зерттеудің нақты мақсаттарына және зерттелетін этномәдени мазмұнның сипатына байланысты. Ғылыми мақалада сипаттамалық, салыстырмалы-салғастырмалы, статистикалық, сауалнама, дискурс талдау, мәдениетаралық талдау әдістері қолданылады.

Тілдер мен мәдениеттер арасындағы көпір ретінде жиі атап өтілетін аударма этномәдени реалияларды дәл жеткізуге келгенде күрделі мәселеге тап болады. Әрбір тілдік өрнекке енген мәдени нюанстардың, құндылықтардың және тарихи контексттердің күрделі тоғысуы аудармашылар үшін үлкен кедергі болып табылады.

Этномәдени бірегейліктің аударылуы және дамуы туралы мәселе соңғы жылдары Қазақстандық аударматану ғалымдарын ғана емес, бүкіл әлемдік ғалымдар мен аудармашыларды мазалап келеді. Бұл негізінен алдыңғы онжылдықтардағы өміріміздің айрықша оқиғаларымен байланысты: мәдени кеңістіктің жаһандануы және мәдениетаралық өзара әрекеттестіктің өршуі. Ұлттар мен этникалық топтардың әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени өмірінің барлық аспектілеріне әсер еткен жаһандану үрдістері қауіпті, өйткені олар адамдарға өздерінің ұлттық және мәдени ерекшеліктерін аз бағалауға және

тарихи анықталған аумағы, тілі мен мәдениеті бар көпұлтты мемлекет саналу сезімін әлсіретуі мүмкін.

Әлемнің тілдік бейнесі мен аударма мәселелері тұрғысынан қазақтың ұлттық дәстүрлері ең аз зерттелгендердің бірі болып табылады. Қазақ елінің ұзақ тарихы, түрлі мәдениеті мен өмір салты бар. Реалия сөздер-бұл адамдардың өмір салтының ерекшелігін, ойлау тәсілін және танымдық стилін жеткізетін лексикалық бірліктер. «Реалия-сөз» термині лингвистика зерттейтін көптеген факторлар, мысалы, белгілі бір елдің мемлекеттік құрылымы, белгілі бір халықтың өткені мен мұрасы, осы тілде сөйлейтіндердің тілдік өзара әрекеттесуі және т.б., жатады. Алайда реалиялардың өзіндік стилистикалық мән-мақсаты бар. Көркем шығармадағы реалия-сөздер басқа тілдерге аударылғанда өзіндік танымдық мәнін сақтайды, бірақ прагматикалық және стильдік мақсатын жоғалтады. Қазіргі заман аударматануында көркем шығармадағы реалия-сөздердің атқаратын рөліне тоқталатын зерттеушілер көп емес. «Реалия-сөз» терминінің қазіргі заман аударматануында нақты дефинициясы жоқ. XX ғасырдың жартысында оларды ұлттық бірегейліктің сыртқы нышандарын суреттейтін лексика және көркем әдеби мәтінге ерекше реңк беретін лингвистиканың айрықша бөлімі ретінде түсіндіре бастады, бірақ сол кезде де аударматанушылар арасында бұл тіркестің анықтамасы туралы қызу пікірталастар жүріп жатты. Қазіргі таңда ғылыми әдебиеттерде реалия-сөздерді сипаттау үшін «Экзотикалық лексика» және «баламасыз лексика» терминдері қолданылады; Оған қоса «варваризмдер», «олқылық сөздер», «лакуналар» және «этнолексемалар» терминдері де параллельді түрде қолданылуы мүмкін. [1]

Этномәдени кеңістіктің өзіндік ерекшеліктері тіл құрылымында көрінеді. Тілдік құралдармен көрсетілген қоршаған реалия (метафора, фразеологиялық айналымдар, салыстырулар және т. б.) әлемнің кез-келген этномәдени, тілдік бейнесінің бірегейлігін анықтайтын факторлардың бірі болып табылады [2]

Әр тілдің өзіндік сөйлеу формулалары, сөйлеу этикеті болады. Сөйлеу этикеті - тұлғааралық қарым-қатынастың ең маңызды бөлігі. Бұл байланыстың коммуникативті сипатына әсер етеді. Р. Бегалиеваның пікірінше әңгімелесушімен берілген реңкте қажетті қарым-қатынас көптеген коммуникациялық контексттерде сөйлеу этикетінің көмегімен қалыптасады, ал сөйлеу этикеті нормаларын бұзу әдепсіздікке және адамға немесе серіктеске жеккөріністілікке айналады. [3]

Адамдар арасындағы қарым-қатынас әртүрлі формада жүзеге асады - олар амандасады, қоштасады, бір-біріне ризашылығын білдіреді, жанашырлық білдіреді немесе қолдау көрсетеді, бір-бірін мақтайды және әр тілде бұл әрекеттер әр түрлі көрінеді. Тіл үйрену әдетте «Сәлеметсіз бе!», «Қош бол!», «Рахмет» және «Кешіріңіз» сияқты сәлемдесу сөз тіркестерінен басталады, өкінішке орай, аудармашылар ретінде біз әдетте «әдептілікке» келгенде осымен аяқтаймыз. Содан кейін біз күрделі, жетілдірілген тұжырымдамаларды тұжырымдап, түсіндіре алатын деңгейге жеткенде, біз әлі де мәдени күйзелістерге бейім екенімізді немесе оларды тілдік мінез-құлық арқылы тудыратынымызды білуіміз мүмкін. [4]

Әлемде түрлі халық бар, сол түрлі халықтың түрлі мәдениеті мен дәстүрін айқындап, көрсететін тілі бар. Мәдениетаралық қарым-қатынас кезінде аудармашының маңызы өте зор. Ол ана тілі мен екінші тілді жетік білетін, өз ісінің маманы болуы керек. Кез келген тілдің тек өзіне ғана тән құралдары, ерекшеліктері мен қасиеттері бар. Сондықтан да аудармашы аударма жасалатын шет тілін, сол елдің мәдениетін, сонымен бірге өзге тілді, оның құрылым ерекшелігін, оның бөлшектерінің өз ана тілінің бөлшектерімен өзара байланыс қисынын көрсету үшін ана тілінің мүмкіндіктерін сарқа пайдаланатындай терең меңгеруі тиіс. Түрлі тілдер тасымалдаушылары арасында қабылданған сөйлеу нормалары туралы көзқарастардың бір-біріне сәйкес келмеуі де аудармашы үшін ауыр сын.

Алдымен, «сөйлеу этикеті» дегенді түсінуге тырысайық. Сөйлеу этикеті - белгілі бір жағдайда басқа адаммен вербалды (және, көбінесе, вербалды емес) байланысты орнату, сақтау және үзу жолын түсіндіретін талаптар (ережелер, нормалар) жүйесі. Сөйлеу этикетінің нормалары өте алуан түрлі, әр елдің қарым-қатынас мәдениетінің өзіндік

ерекшеліктері бар. Мысалы, әңгімеге қатысқанда британдықтар қарапайым, сыпайы және біршама жалтарады. Кейде әңгіменің қайда жатқанын түсіну қиын және ол екіұштылыққа толы болуы мүмкін; мимика мен дауысқа назар аударыңыз - бұл өз септігін тигізеді. Тікелей сұрақ қою тікелей жауап беруге кепілдік бермейді. Шетелдіктер британдықтар мақтан тұтатын әзіл-оспақ сезімін білуі керек. Маңызды мәлімдеме сияқты көрінетін нәрсе әзіл болуы мүмкін, бірақ сөйлеушінің жүзі оны бермейді. [5]

Барлық халықтардың тілдік этикетінде жалпы ерекшеліктерді атап көрсетуге болады; мәселен, барлық халықтардың іс жүзінде сәлемдесу мен кешірудің тұрақты формулалары, үлкендерге құрметпен қарау формалары және т. б. бар. [6]

Мақаланың теориялық бөліміне дәлелдеме ретінде практика жүзінде Луиза Мэй Олкоттың «Кішкентай ханымдар» атты шығармасын алып, талдадық. Жұмыс барысында 20 мысал табылып, оның 60% аудармаларын мақала негізінде талқылауға алдық. Мысалдар төмендегі кестелерде көрсетілген.

Кесте №1 – Ағылшын және Қазақ тілі мен мәдениеттерінің ерекшеліктері.

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	The excitement had hardly subsided when Hannah appeared, with "Mrs. March's compliments, and would the ladies walk down to supper." [8]	Демдерін ішке тартып, дастарханға жұтына қарап, сосын аналарын көздерімен аялай қалған қыздарының бақытты жүзін көру миссис Марч үшін де қуанышты сәт еді. [7]
2	"Yes, yes, spandy nice, and Meg has cologne on hers," cried Jo, adding with a laugh as they went on, "I do believe Marmee would ask that if we were all running away from an earthquake." "It is one of her aristocratic tastes, and quite proper, for a real lady is always known by neat boots, gloves, and handkerchief," replied Meg, who had a good many little 'aristocratic tastes' of her own. [8]	Бұл — оның ақсүйектік әдетінің бірі. Мұндай қамқорлық, әлбетте, негізсіз емес, өйткені нағыз ханымды бәтеңкесінің, биялайы мен беторамалының тазалығына қарап таниды, — Мег те өз ойын айтты. Оның да өзіне лайық кішкентай «ақсүйектік әдеттері» баршылық еді. [7]
3	"Mercy, no! Don't ask or tell anyone. Get me my rubbers, and put these slippers with our things. I can't dance anymore, but as soon as supper is over, watch for Hannah and tell me the minute she comes. [8]	Қинама мені өйтіп, болмайды! Ешкімнен өтінбе және мұны ешкімге айтпа. Маған галошымды әперіп жіберші, ал мына туфлиді басқа заттарымыздың арасына тыға саларсың. Мен енді билей алмаймын, кешкі дәм аяқталысымен, Ханнаны іздеп , ол келген бойда маған хабарын бер.[7]

Бірінші мысалда *Mrs March* сыйластық атау тіркесін, *транслитерация* тәсілімен *миссис Марч* деп аударды. Қазақ халқының дәстүрінде миссис сөзі болмаса да, бұл тіркес өте танымал және қазақ тілінде баламасы жоқ, сондықтан аудармашының бұл тіркесті аударуы нақты, әрі тұжырымды болды. Және де бұл роман негізі ағылшын авторымен, ағылшын тілінде жазылғандықтан, кейбір қазақ тілінде баламасы жоқ сөздерді транслитерация арқылы беру өте тиімді тәсіл түрі.

Келесі бір мысал ағылшын менталитетіндегі, халқының есіндегі *«ақсүйек»* кейпі. Егер де ағылшын тілінде сөйлейтін адамның *«ақсүйегі»* қолғап киіп, беторамалының тазалығына қарап жүрсе, қазақ халқының тарихындағы *«ақсүйектер»* тіптен өзгеше. Қазақ халқының жадындағы *«ақсүйектер»* 24-8 қанатты киіз үйде тұрып, жылқы мен түйе малының 1000-1500 басын ұстаған. Осы бір сөзге екі елдің екі түрлі мағына беруі этномәдени реалиялардың аударылуын тежеп тұрған бірден бір мәселе. Алайда аудармашы жеткілікті дағдыларға ие болса, бұндай қиындықтар оған төтеп бермейді.

Үшінші мысалда аудармашы бірінші тіркесті *нақтылап*, қазақ тілінің оқырмандарына түсінікті етіп аударса, екінші қарамен көрсетілген тіркестің мағынасын сәл

өзгертіп жіберді. Ағылшын тіліндегі *watch for* сөз тіркесі *іздеу* мағынасында емес, *қарау* немесе *бақылау* деген мағынаға ие. Бірақ бұл аударма мәтіннің мән-мағынасын жоғалтпайды.

Кесте №2 – Этикалық лексемалардың аударылуы

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	"Merry Christmas, Marmee! Many of them! Thank you for our books. We read some, and mean to every day," they all cried in chorus. [8]	Бақытты Рождество болсын, анажан! Кітабыңызға рахмет! Біз оны оқуды бастап та жібердік, енді күнде таңертең оқитын боламыз! — деп бәрі дауыстап хормен айтып салды. [7]
2	" Just my luck! You shouldn't have asked me to do it. I always spoil everything. I'm so sorry, but the tongs were too hot, and so I've made a mess, " groaned poor Jo, regarding the little black pancakes with tears of regret. [8]	Қашанда осы, менің-ақ жолым болмайды! Мұны маған істетпеуің керек еді. Қатты өкінемін, кешірші! Шымшуырлар тым қатты ысып кетсе, мен қайтейін, ақыры, міне! — Еңірей жылап жіберген Джо бетінен жол сала сорғалаған көз жасымен үстел үстінде жатқан шаштан көз алмай. [7]
3	" Have a good time, dearies! " said Mrs. March, as the sisters went daintily down the walk. " Don't eat much supper, and come away at eleven when I send Hannah for you." As the gate clashed behind them, a voice cried from a window.. [8]	Жандарым менің, уақытты көңілді өткізулеріңе тілектеспін! — деді миссис Марч олар аяғын ырғала басып ұзын жолға түскенде. — Тамақты көп жеп қоймандар, сендерді әкелуге арттарыңнан Ханнаны жіберем, сағат он бірден қалмай қайтатын болыңдар. [7]

Бірінші мысалдағы қарамен берілген *Thank you for our books* тіркесін қазақ тіліне аудару барысында, аудармашы көптік жалғаудың орнына *кітабыңызға* деп аударды. Алайда бұл аударма тәсілі арқылы аудармашы қазақ тілінің грамматикасын орынды қолданып, оны жетік меңгергені туралы түсінік бере алады. Осы мысалдың екінші бөлігіне көз жүгіртсек, аудармашы тарапынан қосылған *таңертең* сөзін көре аламыз. Бұл мысалда аудармашы *грамматикалық түрлендіру* мен *нақтылау* тәсілдерін қолданды.

Аудармашы екінші мысалдағы ұстамды этикалық лексемаларды қазақ тіліне экспрессивті түрде, кейіпкерге көбірек эмоция беріп аударды. Жәй *I'm so sorry* тіркесін *қатты* сын есімін қолданып, *өкінемін* етістігін қолданды. Егер де өкініш сезімінің градациялары болса бұл етістік әсерлігі жағынан ең жоғарғы орында тұратын еді. Бірақ бұл аударма автордың айтқысы келген ойын бөлмейді және мағынасынан алыстамайды. Аудармашы бұл сөйлемді аудару барысында *нақтылау* әдісін қолданды.

Үшінші мысалдағы этикалық лексемалардың аудармалары дәл және нақты деп айта аламыз. Аударма бастапқы мағынадан алыстамайды.

Кесте №3 – Ағылшын және Қазақ тілі мен мәдениетіндегі ортақ белгілерінің көрініс

№	Түпнұсқа тіл	Қазақ тіліндегі аудармасы
1	"Our cat ran away once, and he brought her back, and we talked over the fence, and were getting on capitally, all about cricket, and so on, when he saw Meg coming, and walked off. [8]	Бірде мысығымыз солардың бақшасына қашып кетіп, ол оны ұстап әкеліп, екеуіміз шарбақ түбінде крикет туралы біраз уақыт жақсы әңгімелесіп тұрдық, бірақ ол келе жатқан Мегті көріп қалды да, дереу кетіп қалды. Бәрібір мен онымен жақынырақ танысқым келеді, өйткені ол жалғызсырап, көңілсіз жүр, бұған көзім анық жетеді, — деді Джо ойындағысын зор сеніммен айтып.
2	"I know I shall forget. If you see me doing anything wrong, just remind me by a wink, will you?" returned Jo, giving her collar a	— Әйтеуір бірденені ұмытпай жүре алмаймын. Егер менің теріс кетіп бара жатқанымды көрсең, көзіңді қысып белгі бер,

<p>twitch and her head a hasty brush. "No, winking isn't ladylike. I'll lift my eyebrows if anything is wrong, and nod if you are all right. Now hold your shoulder straight, and take short steps, and don't shake hands if you are introduced to anyone. It isn't the thing. [8]</p>	<p>жарай ма? — деген Джо жағасын тартқылап түзеп, шашын да асыға жөндеп қойды. — Көз қысу — әбестік, олай ету әйел затына жараспайды. Егер ұнамсыз қылық жасап жатсаң, қасымды керемін, дұрыс боп жатса, бас изеймін. Ал қазір арқанды тік ұстап, ақырын қысқа-қысқа адымдап көр. Егер саған біреуді таныстырса, қолын қыспа, бикештерге олай етуге болмайды. [7]</p>
---	---

Бірінші мысалда ағылшын халқының спорт түрі *крикет* туралы сөз қозғалды және де *шарбақтың жанында/түбінде* көршілермен сөйлесу әдеті анық көрінеді. Бұл әдет қазақ халқына да тән құбылыс болғандықтан, аудармашы Бұл тіркесті аударуда қиындыққа тап болмады. Ал крикет сөзін аударуда, *транслитерация* әдісін қолданып, сөйлемнің мағыналық құзіреттілігін жоғалтпады.

Екінші мысалда қарамен берілген сөйлемді *ladylike* сөзін қазақтың *әбестік* сөзін қолданып аударды. Бұл жерде аудармашының *доместикация* әдісін сәтті қолданғанын көре аламыз. Себебі ағылшын халқының менталитетінде леди, мистер, мисс немесе миссис сөздердің орны бөлек. Әр атаудың өзінің жеке мағынасы мен қолдану аясы бар, ал қазақ тіліндегі мырза мен ханым сөздері ағылшын тілінің баламаларынан алыс болып келеді.

Бұл диаграммада біз таңдап алған 9 мысалдың аудармасындағы қолданылған тәсілдер көрсетілген. Қарап отырсақ, аудармашы көбінесе нақтылау әдісін қолданған болатын. Біздің ойымызша бұл әдістің қолданылуы екі тілдік фонның айырмашылығында, себебі аудармашы нақтылау әдісі арқылы автордың оқырмандарға айтқысы келген ойын дәл жеткізу барысында мысалдардағы айтылмаған, бірақ ағылшын оқырмандарына түсінікті бөліктерді қосып, аударған. Бұл аудармада автордың бастапқы ойын жеткізуге көмегін тигізді.

Келесі орында жиі қолданған әдістердің бірі транслитерация мен грамматикалық түрлендіру әдістері. Бұл әдістер өз алдына түпнұсқа мәтіннің аудармадағы ерекшелігін сақтап қалуға көмектесті.

Аудармадағы ең аз қолданылған әдіс түрі доместикация әдісі болып шақты. Бұл әдіс негізінен нақтылау әдісімен бірер ұқсастығы бар, бірақ бұл әдіс екінші тілде балама бар болған жағдайда қолданылса, нақтылау әдісі аударма тілінде баламаның жоқтығынан пайдаланылады.

"Кішкентай ханымдар" романындағы этномәдени реалиялар мен этикалық нормаларды аудару тақырыбында қорытынды жасау үшін аударма процесіне және этномәдени элементтер мен этикалық құндылықтарды бейнелеуге әсер ететін әртүрлі аспектілерді қарастыру маңызды. Қорыта айтқанда, әр бөлім бойынша этномәдени реалияларды, оның ішінде этика тіркестерін аударғанда төмендегі мәселелерге назар аударуы қажет:

Мәдени сезімталдық және шынайылық:

Аудармашылар романда бейнеленген этномәдени реалиялардың шынайы көрінісін қамтамасыз ету үшін мәдени ерекшеліктерге басымдық беруі керек. Аударма процесі оқырмандарға автордың ниеті туралы нақты түсінік беру үшін түпнұсқа мәдени нюанстарды, құндылықтарды және этиканы сақтауға бағытталуы керек.

Аудармадағы кездесуі мүмкін қиындықтар:

Этномәдени терминдер, өрнектер мен әдет-ғұрыптар аударма тілінде тікелей баламаларға ие болмауы мүмкін, бұл аудармашыларға қиындық тудырады. Түпнұсқа мәтіннің дәлдігі мен аударма тілінде оқылымды қамтамасыз ету арасындағы тепе-теңдікті сақтау мұқият қарастыруды қажет етеді.

Этикалық тақырыптар мен құндылықтар:

"Кішкентай ханымдар" отбасы, адамгершілік және қоғамның үміттері сияқты әртүрлі этикалық тақырыптарды қозғайды. Аударма романның этикалық мәнін сақтауы керек, сондықтан ол әр түрлі мәдени ортадағы оқырмандарда резонанс тудырады. Аудармашылар этикалық нормалар мен құндылықтардағы мәдени айырмашылықтарды басшылыққа алуы керек, бұл кейіпкерлер кездесетін этикалық дилеммалардың мәнін сақтауға кепілдік береді.

Бейімдеу және сөзбе-сөз аударма:

Аудармашылар сөзбе-сөз аударманы таңдау керек пе немесе белгілі бір элементтерді мақсатты аудиторияның мәдени контекстіне сәйкес бейімдеу туралы шешім қабылдау қажеттілігіне тап болуы мүмкін. Түпнұсқа мәтінге адалдық пен мақсатты аудиторияның мәдени үміттеріне бейімделу арасындағы тепе-теңдікті сақтау өте маңызды.

Оқырманның қабылдауы:

Аударманың сәттілігі мақсатты тіл мен мәдениеттегі оқырмандардың романда көрсетілген этномәдени реалиялар мен этикалық дилеммалармен қаншалықты жақсы байланыста болуына және оларды түсінуіне байланысты. Оқытылатын тіл қауымдастығының оқырмандарының пікірлері болжамды мәдени және этикалық хабарламаларды жеткізудегі аударманың тиімділігі туралы құнды ақпарат бере алады.

Әдеби қабылдауға әсері:

Аударма процесі оқырмандардың әдеби шығарманы қабылдауы мен бағалауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Жақсы орындалған аударма романның қол жетімділігі мен жаһандық тартымдылығын арттырады, мәдениетаралық түсіністікке ықпал етеді.

Қорытындылай келе, "Кішкентай ханымдар" романындағы этномәдени реалиялар мен этиканы аудару мақсатты аудиторияның мәдени және этикалық ерекшеліктерін ескеру қажеттілігімен бастапқы мәтінге адалдықты теңестіретін нәзік тәсілді қажет етеді. Аударманың жетістігі оның әр түрлі мәдени контексте оқырмандармен резонанс жасай отырып, түпнұсқа шығарманың байлығын жеткізе білуінде жатыр.

Қолданылған әдебиеттер

1. Бектлеуова Аружан. М. Шаяхметовтың «Үнсіз дала» романындағы реалиялардың ағылшын тіліне аударылу жолдары – дипломдық жұмыс.
2. Жусупова А.У. Особенности перевода этнокультурных экспрессивных
3. Бегалиева Р. Особенности перевода речевого этикета (на примере английского и русского языков) // Актуальные исследования. 2023. №12 (142). Ч. II. С. 50-52. URL: <https://apni.ru/article/5874-osobennosti-perevoda-rechevogo-etiketa-na-pri> (дата обращения: 17.10.2023)
4. Жохова, Л.А. Обучение русскому речевому этикету студентов полиэтнических групп неязыковых вузов в аспекте межкультурной коммуникации [Текст] / Л.А. Жохова. – М., 2005. – 25 с
5. Мосесова М. Э. Речевой этикет-неотъемлемый элемент речевой коммуникации // ЯЗЫК. КУЛЬТУРА. ОБЩЕСТВО. – 2016. – С. 38-46.
6. Скакова Г.К. ЭТИКЕТНЫЕ ФОРМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА И ПРИРОДА ИХ ПЕРЕВОДА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК. Tiltanym. 2020;(4):50-54. <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2020-4-50-54>

7. Кішкентай ханымдар : роман / Луиза Мэй Олкотт; [ауд. Өтен Ахмет]. — Нұр-Сұлтан : Фолиант, 2021. — 360 б. — (Өлемдік классика)
8. Little Ladies: novel / Louise May Olcott;

МРНТИ 16.31.41

КОНЦЕПТ «ПРИВЕТСТВИЕ» В КАЗАХСКОМ, АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

А.Ж. Досбергенова

Магистрант

Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Ooo_aika@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются лингвистические особенности и культурные аспекты выражения приветственных форм в казахском, английском и русском языках, проводится анализ уникальных черт, вариаций и особенностей употребления приветствий в каждом из языков, выделяя культурные и социальные контексты, которые влияют на их употребление. В ходе исследования применяются сравнительно-сопоставительный метод анализа для определения схожих и различных аспектов восприятия приветствий в разных культурах, предоставляя заинтересованным лицам глубокое понимание того, как языковые элементы отражают менталитет и общественные ценности. Результаты, полученные в ходе проделанной работы, будут полезными для лингвистов и исследователей языка, так как внесут вклад в исследования об изменениях культурных норм и обычаев в контексте глобализации.

Ключевые слова: концепт, концепт «приветствие», переводоведение, казахский язык, английский язык, русский язык, межкультурная коммуникация.

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде сәлемдесу формаларын білдірудің лингвистикалық ерекшеліктері мен мәдени аспектілері қарастырылады, олардың қолданылуына әсер ететін мәдени және әлеуметтік контексттерді бөліп көрсете отырып, әр тілде сәлемдесуді қолданудың ерекше белгілері, вариациялары мен ерекшеліктері талданады. Зерттеу әртүрлі мәдениеттердегі сәлемдесуді қабылдаудың ұқсас және әртүрлі аспектілерін анықтау үшін салыстырмалы талдау әдісін қолданады, бұл мүдделі адамдарға тіл элементтерінің менталитет пен әлеуметтік құндылықтарды қалай көрсететінін терең түсінуге мүмкіндік береді. Атқарылған жұмыс барысында алынған нәтижелер лингвистер мен тіл зерттеушілері үшін пайдалы болады, өйткені олар жаһандану контекстіндегі мәдени нормалар мен әдет-ғұрыптардың өзгеруі туралы зерттеулерге үлес қосады.

Түйін сөздер: тұжырымдама, "сәлемдесу" тұжырымдамасы, аударматану, қазақ тілі, ағылшын тілі, орыс тілі, мәдениетаралық коммуникация.

Abstract. This article examines the linguistic features and cultural aspects of the expression of greeting forms in Kazakh, English and Russian languages, analyzes the unique features, variations and features of the use of greetings in each of the languages, highlighting the cultural and social contexts that influence their use. The study uses a comparative analysis method to identify similar and different aspects of greeting perception in different cultures, providing stakeholders with a deep understanding of how language elements reflect mentality and social values. The results obtained in the course of this work will be useful for linguists and language researchers, as they will contribute to research on changes in cultural norms and customs in the context of globalization.